

Andreas Nordberg: *Jul, disting och förkyrklig tideräkning. Kalendrar och kalendariska riter i det förkristna Norden*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi XCI. Uppsala 2006. 169 s., ill. English summary. ISBN 91-85352-62-4.

Vi lär leva i en kultur som styrs av klockor och kalendrar. För att samhället ska fungera måste vi vid varje enskilt tillfälle vara överens om tid och datum. Årligen återkommande kalendariska högtider spelar en stor roll för firande och semesterplanering, men samtidigt påminner exempelvis de assyriska, iranska och kinesiska nyåren om hur godtycklig vår egen kalender är.

Det genomsnittliga solåret beräknas till 365,2422 dygn. För att den gregorianska kalendern som västvärlden nu följer inte ska förskjutas i förhållande till solåret måste en extra dag skjutas in vart fjärde år, förutom år som är jämnt delbara med 100. De år som är jämnt delbara med 400 undantas dock från regeln, och är skottår. Detta är ett tillräckligt fungerande system, med en förskjutning på bara ett dygn på 3 236 år. Skottåren är något som alla känner till, även om få reflekterar över beräkningsgrunderna och ännu färre är kapabla att själva räkna ut vilket datum som ett visst solstånd infaller. Till detta problem kommer det förargliga faktum att solen och månen går i otakt och att året kan beräknas efter antingen solens eller månens cykler. Likväl är uppståndelsen stor kring pseudohändelser som historiska jubileer eller övergången från ett århundrade till ett annat. Intresset kan exemplifieras med det slutande 1800-talets *Fin-de-siècle-pessimism* eller med diskussionen om huruvida det s.k. millennieskiftet egentligen skulle ha firats vid övergången till år 2001 istället för år 2000. Ett system för beräkning av tidens gång skapar en kulturell dynamik med svåröverblickbara konsekvenser, och tideräkningen som kulturellt fenomen är alltså väl värt att studera, såväl i nutid som i historien.

Frågan om den förkristna skandinaviska tideräkningen, och särskilt när den förkristna julen firades, har debatterats sedan 1600-talet. Under de senaste decennierna är det emellertid inte många som har ägnat detta något seriöst intresse. Istället har pseudovetenskapliga teorier brett ut sig, främst grundade i arkeologiskt källmaterial där monumentala fornlämningar behandlas som solkalendrar. Det är uppenbart att den astronomiska tidsförskjutningen kunde hanteras i forntiden genom kalenderstavar och enkla observationer av himlakropparna. Kan då Stonehenge, Ales stenar och bronsålar-

dershögarna verkligen ha varit avsedda att fungera som apparater för beräkning av tidens gång?

I boken *Jul, disting och förkyrklig tideräkning* ger sig Andreas Nordberg in på frågor om tideräkningen i den förkristna skandinaviska kulturen och om de periodiskt återkommande riter som anses höra samman med den förkristna religionen. På de 169 sidorna lyckas författaren få in ett förord, en inledning, fem huvudkapitel, tre appendix, ett summary och ett abstract, en fyllig käll- och litteraturförteckning samt ett mindre antal illustrationer. Däremot saknas ett index, vilket skulle ha underlättat läsningen. Boken är ett renodlat akademiskt verk, publicerat i en välrenommerad och långlivad skriftserie från Kungl. Gustav Adolfs Akademin. Det förpliktar, och Nordberg verkar vara tyngd av allvaret. Texten är tät, tung och inte särskilt fångande. Språket liknar mest en varsam modernisering av den stora mängd sekundärlitteratur från 1900-talets första hälft som författaren använder sig av, och det blir inte bättre av att meningarna fylls ut av ett ganska stort antal "naturligtvis" och "etc". Med dessa förbehåll vill jag ändå framhålla att det till formen är en mycket gedigen publikation. Akribin är god och korrekturläsningen noggrann – med undantag för den genanta felskrivningen "Nordic *Science Press*" på omslagets baksida, vilket väl knappast kan lastas författaren.

Nordberg är arkeolog och religionshistoriker vid Stockholms universitet och detta är hans första bok efter avhandlingen *Krigarna i Odins sal* (2003, 2 uppl. 2004). Han är väl förtrogen med det skriftliga källmaterialet och använder sig av egna översättningar parallellt med originalspråket. Till de filologiska övningarna kommer dessutom etnologiska upplysningar och vissa referenser till arkeologi då det kan styrka hans teser. Med källkritik och förnuftigt resonerande lotsar han läsaren genom gamla akademiska stridsfrågor som huruvida julen var en solfest och om distingen var ett midvinterblot. Teoretiska frågor om tideräkningens samhälleliga betydelse lyser dock med sin frånvaro och pseudovetenskapen bevärdigas inte ens med ett omnämnande. Nordberg anser inte att hans ämnesval behöver motiveras mer än att han inledningsvis konstaterar att "tideräkningen och uppfattningen av tiden (är) grundläggande komponenter i varje samhälles uppbyggnad" (s. 9).

Två viktiga slutsatser som ges är att den förkyrkliga kalendern bör ha beräknats efter månens förlopp i solåret, och att periodiskt återkommande fenomen troligen styrdes av ett inklusivt sätt att räkna. Detta innebär att det i källorna vanligt förekommande begreppet "vart

nionde år” egentligen avser intervall om åtta år där det sista året i en cykel också räknas som det första i nästa cykel. Ett närliggande exempel i den kristna tideräkningen utgörs av påskdagen, vilken räknas som den tredje dagen efter Kristi korsfästelse, men som infaller två dygn efter långfredagen. Det är ingen ny tanke att detta inklusiva räknesätt kan ha använts för att beräkna exempelvis tidpunkten för bloten i Lejre och Uppsala, men Nordberg argumenterar övertygande och konsekvent, och beträffande denna fråga ligger bevisbördan i framtiden på den som vill hävda motsatsen.

Framställningen hade emellertid tjänat på ett vidgat angreppssätt som hade kunnat ge perspektiv åt resonemangen. Kanske skjuter jag här över målet, men jag önskar att Nordberg med sin religionshistoriska bakgrund också kunde ha diskuterat något mer om riternas innehåll. Vad innebar en kalendarisk rit? Varför var det så betydelsefullt att bloten firades vid bestämda tidpunkter och vad är egentligen syftet med att nu göra exakta tidfästningar av forntida jular och disting? Och källkritiken till trots finns det osäkerheter i undersökningens premisser.

Den kyrkliga julianska kalendern, som föregick den gregorianska, anses ha introducerats i Norden under 1100-talet då den institutionella kyrkan hade kraft nog att reformera tideräkningen. Källorna nämner dock beräkningsformer och kalendariska termer som avviker från de kyrkliga kalendrarna, och en grundbult i Nordbergs resonemang är att dessa är kvarlevor från förkristen tideräkning. Men det är osäkert om man verkligen kan tala om ett förkristet ursprung, och det är långtifrån självklart att man kan förutsätta en gemensam förkristen tideräkning över hela Skandinavien. Upprepade arkeologiska studier visar på stora regionala skillnader i rituell praxis, och vi kan inte heller rekonstruera något koherent förkristet religiöst system från de spridda notiserna av Beda, Saxo, Snorre, Tacitus och Thietmar av Merseburg. Detsamma gäller det fornvästnordiska källcorpuset och landskapslagarna med väl kända problem att överföra till förkristna förhållanden. Den springande punkten är att det inte finns några slutna, okontaminerade hedniska rum där de skriftliga källorna låter oss kliva in. En långvarig kristen påverkan och utbyte med kontinenten gör det omöjligt att tala om någon statisk och opåverkad urhedendom.

Ett problem är därför vad Nordberg menar med det förkristna Norden. Är det den förkristna religionen som vi känner den från Snorre? Vad har då bronsåldersanalogierna här att göra? En 3 000 år gammal kultur som

intresserar sig för solens och månens gång över himlen kan knappast på allvar korreleras till medeltida eller senare texter. Här närmar vi oss det ständiga dilemma för all forskning om den förkristna religionen: det finns inga säkra primärkällor om den förkristna kulten skrivna av dess utövare. De enda kvarlevorna av eventuella förkristna kulthandlingar återfinns i det arkeologiska materialet, med dess speciella tolkningsproblematik. Här skulle jag ha velat att Nordberg hade studerat den senaste forskningen lite närmare, exempelvis genom någon av antologierna från serien *Vägar till Midgård* (2001 och följande). Istället beskriver han uppfattningen om kristnandet som en mycket långdragen process som ett nytt forskningsrön, och den fullt vederhäftiga men likväl över tio år gamla slutpublikationen från projektet Sveriges kristnande refereras till som ”nyligen” (not 327).

För att sammanfatta resonemanget: titelns term *förkyrklig* tideräkning är väl vald. I stället för *förkristen* signalerar den att boken handlar om de icke-officiella alternativ till de olika kanoniska kalendrarna som vi kan spåra i källorna. Men enligt undertiteln ska det också handla om kalendariska riter i det förkristna Norden. Här finns en skillnad. Kanske skulle undertiteln ha strukits eller i varje fall modifierats, för själva de riter som förmodas ha hållit samman det förkristna samhället ägnas inget egentligt intresse. Nordbergs ärende är i stället att slå fast intervallerna och tidpunkterna för dessa kalendariska riter. Som en grundlig kunskaps-sammanställning i ämnet fyller boken emellertid ett tomrum, och det är gott nog.

Gunnar Nordanskog, Linköping

Göran Gustafsson: *LUKA 27 om Kyrklig Sed 2002. Materialbeskrivning, Resultatredovisning, Analysexempel.* (Meddelanden från Kyrkohistoriska Arkivet i Lund. Ny följd 8.) Lunds universitets Kyrkohistoriska Arkiv. Lund 2006. 171 s. ISBN 91-89515-13-7.

När kyrkohistorieprofessorn Hilding Pleijel år 1942 startade Kyrkohistoriska Arkivet i Lund (LUKA), var avsikten att det folkliga fromhetslivet i Sverige skulle dokumenteras och analyseras på ett sätt som inte gjorts tidigare. Studenter fick i uppdrag att med hjälp av frågelistan ”Kyrklig folklivsforskning” utföra intervjuer med äldre och kyrkligt aktiva människor över hela Sverige. En skriftserie startades 1943 med namnet ”Meddelanden